

АЛЕКСАНДРА ТІХВОНЁВА*Словакія, Пряшів***ЯЗЫКОВЫЙ ВОПРОС РУСИНИВ В ПЕРИОДІ
ЖЫВОТА І ДІЯТЕЛЬНОСТВА А. БАЧІНСЬКОГО****ABSTRACT:****The language issue of the Rusyns in the context of the epoch of life
A. Bacinsky**

Fragments of the language question of the Rusyns in the territory of Austria-Hungary empire at the end of the 18th and the beginning of the 19th century with a focus on the personality of bishop Andrej Bačinsky. In this thesis we will work with the issue of the rusyn language at the end of the 18th century and at the beginning of the 19th century in the historical county of Ung. At the same time, we will try to interpret the historical context of the time in relation to the geographical area inhabited by the Rusyns at that time. We will focus on the personality of bishop Andrej Bačinsky and his contribution to the ruthenian nation, language and culture.

KEY WORDS:

Bishop – Andrej Bačinsky – language situation – ruthenian language.

Увод

На наслідуючих сторінках будеме розоберати языковий вопрос Русинів на концу 18. ст а зачатком 19.ст на території Угорьска, конкретні в тогочаснім комітеті Унг. Найвызначнійший представитель тогочасной русиньской інтелігенції був єпіскоп Мукачевской єпархії Андрій Бачінський, котрый ся інтересовав о народностны, язковы, а так само ай культурны вопросы Русинів в тім часі. Інтересны про нашу роботу будуть

ай історичны події, котры ся односять ку языковой проблематиці Русинів на концю 18. ст а зачатком 19.ст на території Угорьска.

Офіціално ся зачала назва Підкарпатська Русь хосновати в р. 1919, кідь ся сформовала перша Чехословацька республіка. Як знаєме до р. 1919 была назва Підкарпатська Русь неофіціалнов назвов, котра ся хосновала в Угорьску. На зачатку 18. ст. была сітуація в Угорьску іншака. Хоць материньскы языки народів, котры жыли в Угорьску были мадярьскый, німецькый а славянськый (ту рахуєме ай язык русинськый), язык, котрый ся хосновал в офіціалных сферах бив латинськый, або нескорше німецькый, так само і в школах (люде у неофіціалных сферах меджі собов бісїдовали у своїм родным языку надале). В школьскым процесї бив латинськый язык пріорітний предмет. Материньскы языки ся в школї хосновали лем як помочны языки. Што было про просты русиньскы діти в тім часї горше, бив факт, же до школы могли ходити лем діти, котры мали потверджїня од земепана. Зміны ся зачали робити аж од р. 1777, коли імператорка Марія Терезія приходить із великов школьсков реформов «Ratio Educationis».

Ани єден із урядных языків Угорьска не бив в тім часї із групи славянських языків. В рамках того треба спомянути, же Дідеротова енциклопедія, котра выходила од р. 1751 до р. 1772, нам уваджать інформацію, же в Угорьску было в пол. 18. ст. много жителїв славянського походжїня а на основї того, франьскы кронїкары характерізовали Угорьско як славянську державу. [Марек 2011: 36–37] Ай тот факт підпорує тверджїня, же Угорьско была мултікултурна держава, де жыло веце народів а каждый із них мав сформований свій родный язык, напр. Русині – русинськый, Словаці – словенськый. В рамках населеня Русинів на території Угорьска треба спомянути, же Угорьско, а так само Підкарпатська Русь, котра ся находила в Угорьску, ся ділила на тзв. комітеты (жупы). Комітеты были адміністративны части – области Угорьска. Мараморш, Угоча, Берег, Унг, або ай Ужьскый комітет, Земплин, Шаріш, Саболча а Спиш были комітеты в Угорьску, котре в тім часї были найвеце населены Русинами. Представителї русиньской тогочасной інтелігенції были переважно грекокатолицькы священикы, напр. Михайл Мануїл Ольшавський, Ян Брадач, Грігорій Таркович, Васіль Довгович, Арсеній Коцак, Андрій Вальковський а главно єпіскоп Андрій Бачінський, із котрым ся спаяють зачатки русиньского народного возроджїня і хоснованя русиньского языка в офіціалных сферах. Зато мож ай повісти, же на свій час церьков дость сміло выужывала в своїй практиці в ролї літературного языка єпіскопського уряду язык оснований на говоривій – народній базї. Подобно і в світській сферї мож найти аналогічны

приклады, а то в періоді реформ імператоркы Марії Терезії у другій половині 18. ст., коли в урбаріалнім суписї був попершырыз русиньскый язык языком офіціалных штатных документів.

1. Методіка выскуму

Каждый народ має свою історію і культурных діятелів, котры ся интересовали у вопросах языкового, культурного, національного а набоженського аспекту жытя в данім часі. На основі писменства діятелів, котре ся заховало, можеме реалізувати выскум котрый нам може допомогти объяснити образ історічного періоду, але ай характерізувати язык, котрый ся в данім часі хосновав. Про тоту епоху є особность єпископа Бачинського вызначна главно зато, же ся активно интересовав о розвой народной ідентіты Русинів, їх языка, школкства ітд. Постава єпископа є про нашу роботу интересна не лем зато, же ся интересовал о вопрос русиньской ідентіты, але ай зато, же був автором текстів, котры будеме на слідуючіх сторінках аналізувати в рамках языковых знаків, котры ся хосную ай в теперішнім русиньскым языку.

На наслідуючіх сторінках будеме реалізувати выскум, котрый ся буде складати із двох частей. В першій части ся будеме интересовати о теоретічны знаности в области історії а політічных змін в Угорьску в періоді на концу 18. ст. а зачатком 19. ст., а так само ся будеме снажити объяснити языкову сітуацію Русинів а поставліня русиньского языка в Угрорьску в тім часі. В другій части будеме аналізувати писомный языковий прояв єпископа Бачинського. На основі языковой аналізу єдного із єго ціркуляря будеме наслідно робити сінтезу. Не будеме ся интересовати лем о языкову аналізу, але тот текст будеме ай інтерпретовати із семантічного погляду і надвязовати на історічны тогочасны події. Выслідком того буде інтерпретачна, штілістічна а з части ай морфологічна характерітіка языкового прояву єпископа Бачинського. Цілковым цілём нашой работы буде вытворіня комплексного языкового образу епохы на концу 18. ст. а зачатком 19. ст. В асоціації з цілём выскуму сме постулёвали слідуючі вопросы:

1. Овпливнёвав єпископ Андрій Бачинский языкову сітуацію Русинів в Угорьску в періоді на концу 18. ст. а зачатком 19. ст.?
2. Яким способом а до какой міры овпливнёвав єпископ Бачинский языкову сітуацію Русинів?
3. Можеме находити в языковым прояви Андрія Бачинського дакотры языковы знакы сучасного русиньского языка?

2. Особность єпіскопа Андрія Бачіньского

Андрій Бачіньський ся народив 14. новембра 1732 в малым селі Бенятина. Бенятина є село, котре ся находить на теперішній території восточной Словакії а люде, котры ту жыють бісідую по русинскы. Мож повісти, же ай в сучасности є того село населене із векшыны Русинами. В часі жытя єпіскопа Бачіньского ся село Бенятина находило в комітеті Унг а ведно із сусідным селом Подгородь были окраєвыма селами того комітету із северовостока. Комітет Унг сусідів із комітетом Саболча, Берег а Земплін, а так само із Галічов. На території комітету Унг ся находили теперішній державы Мадярско, Україна, а так само ай Словакія. Маєме к діспозиції ай інформації із населеня жытелів, котры уваджають, же в комітеті Унг жыли переважно Русины, напр. на концю 19. ст. жыло на території Унг аж 33,22 % Русинів, 31,16% Мадярів а 29,14% Словаків. [Paládi-Kovács 2017: 263–265] Тота інформація є дость інтересна а єднозначно можеме повісти, же в тім часі были Русины найвекшым із нарордів, што ся односить ку кількості жытелів, котры жыли на території комітету Унг.

Бачіньський выходив гімназії в Ужгороді, котру мав як родак із села Бінятина близко. Як знаєме, Ужгород був в тім часі центрально-адміністративным містом комітету Унг. 3. апріля 1753 ся Андрій Бачіньський записує на богословску факулту універзیتی в Тырनावі. Фінанчна ситуація го нугить зарабляти сі як домашній учитель дітей грофа Майлата. Уже в 1756 році єпіскоп Михайло Мануїл (Ольшавський) высвячує клерика Андрія на священника і такой го охаблять в Мукачеві. Правда, такой по закончіню теологічных штудій – доктора теології (1758) о. Андрій приходить до міста Гойдудорог (комітет Саболча) як сполупрацовник містного архідіякона о. Юрія Сабадоша. На тых функціях діяв продовж трьох років, а коли о. Сабадоша призвали до Мукачева за генералного вікарія єпархії, скоро тридцятьрічний Бачіньський ся стає парохом Гойдудорога, а часом і архідіяконом комітету Саболч. Ёго патріотичный характер ся указав уж в році 1749, кедь ся у єпіскопів Михайла Ольшавского і Іоанна Брадача у Відню домагать ослободжіня од духовной старостливости латиньского Егеру і добивать ся в Римі канонічного заложіня Мукачевской єпархії. [Фенич 2014: 139–141]

В році 1770 го єпіскоп Брадач посылає до Відня, де 1. апріля мав аудієнцію у Марії Терезії, де детално высвітлив важность діла компетентным особам імператоркы в церковных вопросах. Наслідом тых стріч офіціална позиція Відня была наслідуюча – канонічне заложіня Мукачевской єпархії. Так 19. септембра 1771 буллов «*Eximiam regalium principum*» папа канонічно заложыв Мукачевску єпархію. По смерти

владыкы Брадача (4. юла 1772) духовенство Мукачевской епархії єдногласно выберать сорокочного Андрія Бачинського за капітуларного вікарія і дочасного справцю дієцезы [Задорожний 2002: 17]. Мукачевска епархія была в тім часі розшырена на території комітетів Абауй (Abáúj), Берег (Bereg), Боршод (Borsod), Гемер (Gömör), Земплин (Zemplén), Мараморош (Máramaros), Саболча (Szabolcs), Сатмар (Szatmár), Спіш (Szepes), Торна (Torna), Угоча (Ugocsa), Унг (Ung) і Шаріш (Sáros) а шість міст Гойдудорога (Hajdúvárosok). [Kiadja a magyar békeküldöttsé 1920: 284–310] 20. мая 1773 Андрій Бачинський був висвячений за єпископа у Відню єпископом Василєм Божичковичом. Марія Терезія з нагоды висвячїня за єпископа подаровала му і єго наступникам маєток в Боршодській жупі під назвов «Архімандрія св. апостолів Петра і Павла із Теплиць». Андрій Бачинський мав близко к Марії Терезії або, мож повісти, був ей добрым приятелєм. Тото споїня было про нєго важным, главно в асоціації з народностным і языковым вопросом. Императорка про єпископску резиденцію подаровала в Ужгороді монастырь єзуїтів з приналежным костелом і много далшого. В році 1777 ся єпископ Андрій Бачинський став легітимным інтерным тайным радцєм імператоркы. Императорка і імператорський двір ся з Бачинским часто радили о внутрішній політіці Угорьского кралєвства. То значить, же Бачинський був респектованым а інтересным членом кралєвского двора. [Завосинський 2009: 12] Інтересна інформація про нашу роботу є, же в 1775 році Бачинський перенїс резиденцію епархії з Мукачева до Ужгорода. Єпископський уряд був перенесений на місто, де ся передтым находив монастырь єзуїтів з приналежным костелом, котрый подаровала імператорка про єпископску резиденцію. Бачинський хотїв реорганізувати єднотливы інституції в Мукачевской епархії [Кондратович 1925: 36]. В рамках успішної реорганізації треба спомянути, же в р. 1787 было перенесеных далшых єденадцять грекокатолицьких парохії до Мукачевской епархії. З них був пак зряджений Кошіцький вікаріят. Процес реорганізації був успішний а завершений внаслідку чого, ся єпископ в 1780 році переселив з Мукачева до Ужгорода.

3. Школьска реформа в контексті русиньского языка а жытя Андрія Бачинського

Найінтереснішов історічнов подіїв про школство, а то нелем русиньске, є реформа із р. 1777, коли Марія Терезія выголосила новий організацный порядок про угорьску школьску систему Ratio educationis. Внаслідку того ся зачали школьскы реформы, формованя новой незавіслой од церквы освітної системи, підрядженої штатній комісії про освіту.

Основне школьске навчання од 6 до 12 років ся стало повинным. Порядок укладав будувати штири новы тїпы школ: сельска школа, двойкласна школа трівіална в малых містах, в містах мали быти основны школы трикласны, главно про діти обходників і ремеселників, у центрах школьских обводів штирикласны школы класічны, котры виховлєвали учітелїв. Середне школство мали творити три тїпы школ: низша середня школа, тзв. граматічна, дале гімназія і тзв. академія як передступінь універзітної освіти.

Угорьско было розділене на 9 школьских обводів. Русиньскы комітеты, респ. комітеты, де жыли Русины, Унг, Берег, Угоча, Мараморош были зачленены до Ужгородьского обводу, котрого центром був Ужгород. Каждый із комітетів мав директорьску раду, котра контролєвала школьскый процес – учіня а вихову дітей. Переважно священники выконавали функції іншпекторів, але в дакотрых припадах выконавали ай функцію учітелїв. Заведжінєм школьскої реформи на Підкарпатю був імператорков Марієв Терезієв повірений Андрій Бачінський. В контексті того, треба характеризувати тогочасну языкову сітуацію. Як знаєме, русиньскый язык ся став за ёго еры языком єпіскопьскої канцеларії. Самособов, в рамках тогочасної термінології не можеме бісїдовати о языку русиньскім, але о языку рускім, респ. русскім, дакотры праменї хоснують ай термін церьковнославянський язык, або ай карпаторускый язык. Кебы сме хотїли курто характеризувати тот язык, респ. документи, або іншаке писомны проявы в тім языку, можеме повісти, же были написаны з выразным наближінєм до теперішнього русиньского языка, і хоць все із ясныма знаками граматікы церьковнославянського языка. Тот факт нам декларують ай писомоны проявы єпіскопа Бачінського, котрый сам хоснує термін **рускый язык** в дакотрых ціркулярах ёго єпіскопьскої канцеларії. Мож повісти, же виходить із тогочасної народної бісїды жытелїв Підкарпатя, то значить Русинів. Русиньскый язык як такый виходить із штирєх основных языковых фундаментів той епохи, котры были хоснованы на Підкарпатю. Бісїдуєме о церьковнославянськім языку, о тзв. великоруськім, українськім а карпаторуськім, респ. в сучасній термінології карпаторусиньскім, або русиньскім языку. Форма церьковнославянського языка была залежна од языковых способностей авторів а языкового макроареалу, в котрім авторі жыли. Абсенцію дакотрых слов заповняли їх переберанєм з того языково-културного макроареалу, або простору, в котрім жыли, або переберанєм чужїх слов (напр. словакізмы). На основі уведженого можеме повісти, же розвой русиньского языка має свою довгу а давну історію, котру овпливнєвало веце языков а языковых фундаментів а іс-

торічно-політичних змін. Треба думати ай на факт, же Русины не мали свій языковий і народный вопрос (вопрос народной ідентіфікації) офіціално вирішений аж до конца 20. ст. Зато будеме про далшы потреби нашой роботы хосновати термін руский язык про означіня тогочасного варіанту русиньского языка.

3.1 Реалізація школьскої реформи на Підкарпатю Андрієм Бачиньским

Цілем културно-освітної роботы єпископа Бачиньского в области едукації дітей в Мукачевьской єпархії было выбудованя школьского єднотного сістему а основных школ, в котрых був материнский язык дітей ай языком навчаня. То значить, же про діты, котры бісидовали по русиньскы, было навчаня в рускім языку. В рамках реалізації школьскої реформи Бачиньский в першім ряді зачав од будованя класічної школы в Ужгороді, задачов котрой была дінамічна выхова учітелїв в рускім языку, котры наслідно будуть учіти школярїв в рускім языку. То значить, навчаня в ужгородьскых школах ся реалізовало в роднім рускім языку. Реорганізовав учітельську семінарію в Корытнянах коло Ужгорода на ліцей. Як знаєме, Бачиньский ся актївно домагав того, жебы в селях, де жыло веце як 50 діты, котры мали од 6 до 14 років, было навчаня в материнским языку, то значить в «**языку русской науки**». [Федака 2013: 27–28] На основі того був про хоснованя дітей написаний букварь в рускім языку. Секретарём А. Бачиньского в 1777 р. був Іоанн Кутка, котрый на основі повірїня єпископа написав «Букварь языка рускаго» (1797, 1799, 1815) і «Катехизис малый» (1801), котрый мав 11 выдань. Букварь Іоанна Куткы (1797) був прикладом розлишованя трьох штїлів у тогочаснім языку. Найпростїший з них ся операв о живый язык вірників в Мукачевьской єпархії. [Плішкова 2008: 13] Кедь під впливом терезіаньского і йозефіньского освітанства в 70-х роках 18. стороча зачали по цілій габсбургьскій монархії взникати основны і середні церьковны школы, зачали ся складати про потреби школьскої освіти граматікы і іншы учебники. Найстарша карпаторусиньска граматіка была написана в другій половині 18. ст. (1770). Ёй автором був священник Арсеній Коцак, родак з Буківця (русиньске село в сучаснім окр. Стропків на Словакії), був доктором теології (1767), професорём духовной школы Краснобрідьского монастыря (1768, 1771–1774), професорём богословія духовной школы в монастырю Марія-Повч (1774–1778). Веце як 30 років выкладав церковнославянський язык, реторіку, поетіку, історію і філософію про штудентів у монастырьскых школах. [Статєєва 2011: 404–408] Коцак із Бачиньским прияли участь в 1773 р. на стрічі у Відню, котру скликала

імператорка Марія Терезія на тему друкування кірілічних книжок. На стрічі ся виявило, же є барз мало учебників про русинських штудентів теологічних а інших школ. Зато ай А. Коцак започав написати учебники в церковнославянськیم языку про різны ступні школ під назвов «Грамматика русская, сиречь правила о словосложении слова языка русского» в р. 1768–1788. Хоць тота грамати́ка была написана в церковнославянськیم языку, але як сам автор назначав, была то грамати́ка про штудентів, котры бісідують русскым языком. Коцакова грамати́ка є учебником літургічного церковнославянського языка виходославянської редакції. Была зложена з наслідуючих частей: орфографія, прозодія, етімологія і синтаксис. Коцак виходів із грамати́ки українського автора Мелетія Смотрицького з р. 1619, котру Коцак в передслові споминать. Самособов ся Коцакова грамати́ка в многім одлишує од грамати́ки Смотрицького, а то нелем в грамати́чній теорії, але і в языковій практиці. [Плішкова 2008: 11–12] В рамках того треба спомянути ай грамати́ку автора М. Лучкая, котрый в р. 1830 выдав діло Грамати́ка Славо-Рутгена. Лучкай хотів про ужгородський семінар написати такый учебник, котрый бы був про штудентів доступный а котрого выслідком бы было перепойня церковнославянських а тзв. малоруских языковых знаків. О тзв. малорускیم языку Лучкай бісідує як о языку людей, котры жыють в Карпатах. [Štec 2005: 49–51] В тім контексті можеме інтерпретовати термін малорускый язык про означіня тогочасного русинського языка. Так само не хоснує означіня церковнославянскый як сінонім про рускый, тогочасный русинскый язык. Язык, котрый М. Лучкай означає як малорускый можеме інтерпретовати як живый язык зытелів (Русинів) в Карпатах, котрый є іншакый язык церковнославянскый. Про выслідный варіант языка, котрый ся розшырив меджі Русинамі, хоснує Лучкай назву «славено-руськый язык». [Плішкова 2008: 13] І. Пастелій, І. Базіловіч суть тогочасны діятелі, котры так само писали учебники про новооснованы школы в рускیم языку і занимали ся історієв тзв. «русской церкви» – то значить історієв грекокатолицького обряду, грекокатолицькой церкви.

Жебы підвишити уровень освіти греко-католицького духовенства, была в році 1774 у Відню (із ініціативи Андрія Бачинського) заложена «Кралёвска генерална грекокатолицька семінарія при храмі св. Варвары». Про каждоденну потребу а потім і офіціално была про ню прията скорочена назва Барбареум. Бачинскый завів і навчання русинського языка в семінарії, який ся став урядным языком і єпископской канцеларії. Семінар Барбареум був отвореный з ініціативи імператорки Марії Терезії в роках 1774–1784. Из вшыткых 46 міст было 11 міст зарезерво-

ваных про семінарїстів з Мукачевской епархїї. [Магочій 2010: 823] Дакотры абсолвенты ся стали єпіскопами, професорами богословия, або ректорами в семінарях, а дакотры з них были писателями. Меджі іншыма у Барбарєу здобыли освіту і Грігорій Тарковїч, першый уніацьскый митрополита А. Ангеловїч, Алексій Повчій, Михайло Щавницькый, першый ректор Генеральной грекокатолицькой семінарїї у Львові, і др. В контексті уведженого треба спомянути ай заложыня першого высшого научного інштїтуту про Русинів з назвов «Студіум Рутенум – Провізоричный науковий інштїтут в руській мові», сформований при Львівской універзїті. Тот інштїтут був выбудований на основі ініціатїві імператора Йозефа II. До інштїтуту могли наступити кандїдаты, котры уже мали 17 років, знали чїтати і писати руськым языком (в сучасній термінологїї розумїй по русиньскы) а переважно были із Галїчі. Студіум Рутенум фунговало до року 1809 а штуденты собі могли vybrати із двох главных одборів – філозофічний а богословський. За цїлый час фунгованя навчаня в нїм закончіло 470 штудентів напр. Петро Лодїй, Михайло Гарасевич, Іван Лаврівський, Михайло Левицький, А. Павлович ай.

Треба познаменати, же єпіскоп Бачинський ся інтересовав не лем о навчаня дїтей в основных школах, або штудентів у вышых інштїтутах, але єго цїлём было ай оброджїня жытелїв в области языкового, набоженьского а егічно-моралного вопросу. В подстатї хотїв підвышїти уровень грамотности в епархїї, жебы підвышїв ай уровень жытя вірників Мукачевьской епархїї. Хотїв, жебы каждый вірник міг прочїтати Біблію в материнскім языку. Треба повїсти, же єпископ допоміг ай ку ораганїзацїї фунгованя друкарьской справы а ку выдаваню учебників в руськім языку. Зато была выдрукована ай Біблія в тім языку на основі єго дожадованя. Окрем того ся Бачинський інтересовав ай о практичний аспект цїлой школьской реформы – село ведно із верхностїв комітету мало добудовати школьскы будовы, там де до того часу жадны не были. В рамках практичного аспекту школьской реформы дохаджать ай ку придїлїню землі про учїтелїв у комітетах Унг і Мараморош. На основі уведженого можеме конштатовати, же А. Бачинський започав шыроку просвітницьку роботу, котра ся заміряла на розвиваня народной культуры а таксамо на хоснованя русиньского языка як родного языка у вышїткых областях жывота тогочасных жытелїв – Русинів в Угорьску. Выходив з того, же кедь навчаня русиньских дїтей ся буде реалїзовати в роднім языку, котрый называт русський язык, та і школы, культура і народ будуть просперовати. Подля Бачинського є того ключом про добре фунгованя народа.

4. Языкова аналіза ціркуляря А. Бачіньского із р. 1798

Заховало ся дакілько написаных текстів А. Бачіньского, котры ся обсягово вяжуть з ёго церьковным урядом (ціркулярї, пастырськы листы ай.). Переважно то суть тексты, котры можеме зараховати ку текстам адміністратівного штїлу. Магочій тоты тексты характерізуе як тексты, котры суть тіпичным прикладом (карпато)русиньского языка, котрый був значно одхылений од церьковнославянської языковой базы. [Магочій 1994: 24–25]. Кебы сме хотїли розділити ціркулярї єпіскопа Бачіньского на основі тематічно-обсяговых категорії, так можеме бісїдовати о:

- групах ціркулярїв, котры ся интересують о важны писомны преявы, як суть напр. адміністратівны предписы, напр. декреты, рескрїпты, протоколы, договори ітд. В подстатї Бачіньский в тых ціркулярях інтерпретуе проявы імператора священником у свої єпархії, тзн., як мають поступовати в рамках рішїня штатных, або штатно – церьковных вопросів.
- друга група ціркулярїв ся скорше орьентує на народно-културны вопросы а языковы вопросы. Бачіньский ся интересує о школство про Русинів, выучованя в родным русиньским языку, о школьскы учебники в русиньским языку, о семінарї про будущых священників ітд. [Удварі 2000: 83]

В наслідуючій части хочеме представити обсяг ціркуляря, котрый написав Бачіньский, і характерізувати языковы шпеціфікы, котры суть ідентичны або одхылны од сучасного літературного русиньского языка. Кебы сме хотїли текст того ціркуляря класіфікувати із погляду штїлістїчного членїня, то го можеме зараховати к текстам книжно-писомного характеру, конкретно адміністратівного штїлу. Ясно а курто інформує о выбранім актуалнім проблемі, є адресований нелем єдному адресатови, але групі адресатів – можеме повісти – колектівному адресатови. Єдным із знаків адміністратівного штїлу є часова інформація, в данім припадї датум выготовлїня ціркуляря. Находить ся такой на зачатку тексту а значїть про тот час (р. 1787) ай актуальность, што є таксамо єдным із знаків адміністратівного штїлу. Є то текст, котрый можеме характерізувати як офіціалне писмо, котре є адресоване в першім рядї священникам. Можеме го означїти як текст церьковного характеру. Обсяг того писма священник повинен інтерпретовати у своїй парохії тым, котрых ся дотыкать.

Формална а обсягова сторінка тексту

Автор того тексту виступає в першій особі сингуляру. З погляду на ціль wypowiedження можемо повісти, же Бачинський хоснує росповідны речіня, котры нас інформують о обсягу того циркуляря. Речіня в контексті адміністративного штілу можемо розуміти ай як єднотливы тезы (подмінкы, критерії), котрыма автор як авторіта (єрарха) высвітлює, хто може а хто не може быти приятый якраз до той семінарії, основаной на базі руской науки. З оглядом на тот факт, можемо бісідовати о схемантічності у формулації речінь (критерії про пріятыя до семінаря), што є єдным із знаків адміністративного штілу. Так само з оглядом на схемантічність треба повісти, же по кождім написанім речіню ся справила ставить точка, звідалник або выкричник. В текстї видиме, же семантічний конець речіня не є назначеный тіпично точков, але автор выужыває переважно на закончіня семантічной части речіня точку із запятов. В основі точку выужыває аж на самім концю цілого тексту. Тот факт нам може указовати ай на характер того тексту, і на характер речінь, котры суть закончены точков із запятов. Довжка того тексту таксамо корешпондує з довжков адміністративных жанрів. Текст не є довгый, має куртый і вецный характер. Є то текст ознамуючого жанру адміністративного штілу.

Мож повісти, же обсягова сторінка корешпондує із формалнов сторінок тексту. Автор в тім текстї ясно і критічно говорить о кандідатах на вступ до духовной клерічной семінарії, де ся штуденты учать «руской науці». Ёго оцінка є нелем обективна, але ай субективна, што не є, може, цілком тіпичне про адміністративный штіл, але тот субективна оцінка може быти інструментом про підвишнія інтересу о дану проблематіку. Свідчіть о тім такой першый рядок тексту, в котрім автор (і зарівно авторіта, єрарха) ясно говорить о болю сердца як наслідку занедбаня навчання в «руской науцї». Наслідком того, же штуденты передтым ходили до латиньских школ, та не знають ани мено своє написати, ани читати в своїм «руским» языку. Выслідком ёго уважованя є остра вызва, адресована родічам кандідатів на семінарістів, «жебы не посылали своего сына до духовной клерічной семінарії, покы вь своей первоначальной русской не будеть обученый, и привычаеный». [Удварі 2002: 136]

Граматічна сторінка тексту

Текст циркуляря обсягує дакілько знаків кірілічного алфавіту, котры ся хосновали в церковнославянськیم языку напр. ъ. На основі уведженого факту можемо повісти, же автор тексту виходить із церковнославянського языка, або з дакотрых ёго языковых знаків. Не дасть ся

характерізувати тот текст як текст, котрый є написаний лем в церковно-славянськїм, або лем в русиньскым языку. Из той прїчіны є интересна языкова аналіза того тексту. Покры попозераєме на граматїчний аспект тексту, то в цїркулярю Бачїнський хоснує вшыткы повнозначны а неповнозначны части речї. То значїть, же в текстї находиме назывникы, придавникы, чїсловникы, мїстоназывникы, часослова, присловникы, предїкатївы, приназывникы, злучникы, модалны слова, часткы а чутеслова. Мы ся будеме интересовати хоснованєм дакотрых частей речї з цїлєм найти еднакы языковы знакы в текстї цїркуляря Бачїнського а сучасного русиньского языка.

В першїм рядї ся попозераєме на групу назывникїв. Назывникы котры ся в текстї находять роздїлюєме до трєх родїв – мужскый (**сынъ**), женскый (**школа**) і середнїй (**сердце**) Тото роздїлєваня назывникїв до мужского, женского а середнєго роду ся хоснує в русиньскїм а так само ай в церковнославянськїм языку. В текстї находиме конкретны (**їзь школь, сынове, сердца**), абстрактны назывникы (**сь болъзнію, сь кривдою, посміх**), почитателны (**сынове**), плуралїя тантум (**уста**), жывы (**сын, родитель, школярь**), нежывы (**имя**). В текстї не находиме властны мена, лем невластны (**сын**). Кїдь ся попозераєме на особны жывы назывникы мужского роду, котры в номїнатїві єднотного чїсла суть закончены на твердый согласнїй (**сын**), а в текстї выступляють в номїнатїві множного чїсла з флексієв **-ове**. Така подоба слова **сынове**, котру Бачїнський хоснує в цїркулярю, ся таксамо хоснує ай в сучаснїм русиньскїм языку. Не хоснують ся в сучаснїм русиньскїм языку нестягнуты формы назывникїв (**нуждою, средствїя**), але їх курты еквіваленты (**нуждов, средства**). На тїм прикладї видно, же в Бачїнського текстї находиме склонєваня назывникїв, котре є тотожне із теперїшнїм русиньскым языком, а так само склонєваня назывникїв, котре ся в теперїшнїм русиньскїм языку не хоснує. Такы приклады рївнакых а розлїчных языковых знаків находиме не лем меджї групп назывникїв, але ай меджї остатным частями речї. Група часослов, конкретно часослова в інфїнітїві, суть закончены еднаков флектївнов морфемов -ти (**читати, написати, учити**), так як то є ай в сучаснїм кодїфікованїм русиньскїм языку з меншыма ортографїчным змїнами (**чїтати, учїти**). Можеме повїсти, же невызначена форма часослов у текстї цїркуляря є тотожна із формов інфїнітїву часослов сучасного русиньского языка. Таксамо і ортографїя часослов з негуючов частков не, напр. не знають, є в обїжнику тотожна з ортографїєв сучасного русиньского языка, т. є. частка ся пише окреме од часослова (**не знають**). Роздїл є в правописї часослов в 3. особї сїнгулару (**будеть**) і плуралу (**приходять, не знають**), якы

мають тверде закончіня -ть, причім в сучаснім русиньскім языку є в сінгларі часослов 3. особы є закончіня без **-ть (буде)** а плурал ся кончіть на мягкый консонант **-ть (приходять)**. Кебы сьме ся хотіли попозерати на групу придавників, так можеме сконштатовати, же тоты части речі ани в єднім припадї не мають єднакы закончіня, респ. ся не склонюють так, як придавники в сучаснім русиньскім языку, што є дане церьковнославянськов основов языка обіжника. Напр. в цїркулярю є споїня придавника з назывником женьского роду в локалі сінгулару (в) руской науць, де придавник є законченый флексієв **-ой**, причім в сучаснім языку є в тім падї і родї флексія **-ій**: в рускій науці; адъєктивы в генітиві сінгулару ся в цїркулярю вжывають із флексієв **-аго** – **церковнаго**, а в сучаснім русиньскім языку є флексія **-ого** – **церковного**; в цїркулярї находиме нестягнуты формы придавників (глупий, занезбалий, руское), причім про сучасный русиньскый язык суть характерістичны стягнуты формы придавників (глупы, занедбалы, руське). В припадї препозіцій можеме найти дві можности інтерпретації їх хоснованя в текстї цїркуляря. То значіть, находиме ай єднакы препозіції, як тоты што ся хоснують в сучаснім русиньскім языку. Напр. препозіція на, до, але ай такы, котры суть одлишны, напр. **съ** + інштрументал (съ болъзнію), де на доказ твердого консонанту ся хоснує твердый знак. Напротывагу, в кодифікованім русиньскім языку еквівалентом уведженой препозіції в споїню з інштрументалом назывника суть: **(і)з, зо**.

В рамках лексікального погяду в текстї находиме лехемы церьковнославянського, тогочасного а так само ай сучасного кодифікованого русиньского языка, котры суть єднакы (сынове, читати, сердце). То значіть хоснують ся ай в церьковнославянськім ай в русиньскім языку з рівнакым вызнмом а рівнакым граматічным значінём, в сучаснім русиньскім языку з меншыма змінами (нанпр. група часослов **читати-читати**, склонёнаня назывників середнёго роду в г. сінг. **серця** – **сердца**). Так само можеме в текстї находити інтернаціоналізмы із латиньского языка напр. лехема семінаръ – в текстї **въ семинаріи**, лехема парохія – в текстї **въ парохіи**, экзамен- в текстї **на экзамень**, фундація – в текстї **и фундації**. Ку інтернаціоналізації лехем праві із латиньского языка може приспів ай факт, же на теріторії Угорьска быв латиньскый язык єдным із офіціалных языків, котры ся в тім часі хосновали, або факт, же в русиньскім а в церьковнославянськім языку не была в даным часі еквівалентна лексема. Ай таким способом дохаджало ку розшырваню словной засобы, дасть ся повісти обидвох языків.

Термін рускый язык

На основі того ціркуляря можемо приближыти ай історічну проблематику хоснованя а ідентифікованя терміну рускый язык. Интересный є про нас атрибут, котрый автор ціркуляря хоснує в асоціації із споїнем науки і языка. Бісїдує о «**рускім языку**» о «**русской науцѣ**». [Удварі 2002: 13] Можемо повісти, же не лем єпископ Бачинський, але ай ціле тогочасне грекокатолицьке духовенство хосновало атрибут **руськое**, напр. **руськое набоженство**, або **россійскый клир дієцезі мукачевской**, не лем в контексті языкового вопросу, але тот термін хосновали ай як еквівалент ку слову грекокатолицькый. Тот яв, або того означованя находиме і в сучасности, кедь ся самы грекокатолици на теріторії восточной Словакії называють Rusnaci. В контексті того выходиме із навкової работы Женюха, котра была заміряня на відповіді конкретных людей. Автор дотазника выходить із двох ключовых вопросів. Першыи вопрос був якы жытелі жыють у вашым селі, парохії – «*aké obyvatelstvo žije vo vašej farnosti (dedine)?*» а другый вопрос був якый язык хоснуєте у бісїді – «*aký jazyk používajú pri bežnej komunikácii?*». Одповідь на першыи вопрос був такый, же в селі жыють самы Руснаци «*ta tu bývajú sami(e) Rusnaci*», але одповідь на другый вопрос був такый, же мы сме ту Словаци, респ. небісїдуєме як Руснаци «*ta mi tu Slovaci*, або *mi ňebešedujeme jak Rusnaci*». [Žejuch 2014: 107] З уведженого выплывать, же жытелі восточной Словакії – грекокатолици в подстаті не поняли означіння Руснак в етнічным а языковым вызнаму, але скорше в конотації і з набоженськым вызнамом так само як ай в часі жытя єпископа Бачинського. В тім контекстї можемо продовжовати а повісти же в 18 ст. в селах де жыли протестанты, або вірники калвиньской віры, собі в рамках рекатолизації vybrали хоснованя грекокатолицькой релігії. Внаслідку того факту, зачали ся будовати грекокатолицькы парохії ай в селах, котре не были заселнены Русинамі. Напр. в южній области комітету Унг, Берег а Земплин, на востоку теріторії теперішнєго Мадярьска а так само ай в лутераньскых селах на востоку теріторії теперішній Словакії (Пакостів, Мальців, Репеїв, Дячів, Якубяны ай). [Копецьký 2015: 98] На основі уведженого можемо конштатовати, же в тых селах ся зачали славити літургічны обряды в **рускім языку** а так ся зачав тот язык дость фреквентовано діставати до языкового познання людей, респ. жытелів Угорьска – Нерусинів. Церковнослвяньскый язык ся дотеперь хоснує на Словакії на богослужінях восточногo обряду. Хоснує ся в двох варіантах літургічного языка: словеньскый а тот другый Женюх означує як «підкарпаторускый» (Žejuch, с. 119, 2020) Сам автор тот варіант

характерізує як русиньскый варіант української редакції церковного славянського языка. (Žejuch, с. 120, 2020) Тото означіня є про нашу роботу інтересне зато, бо тот термін «підкарпаторускый» можеме хапати а ідентіфіковати як язык, котрый хосновав ай Бачіньскый в текстах ціркуиарів.

Заключіня

На основі уведженого можеме повісти, же ку концу 19. ст. русиньскый язык не був офіціалным языком (в Угорську), а так само русиньскый народ не мав сформований свій властный штат. Хоць подмінки про русиньскый народ а хоснованя русиньского языка не были ідеалны, тогочасный русиньскый язык ся хосновав в розлічных сферах жытя людей, не лем в говорівій приватній формі. Ку тому факту єднозначно найвце приспів в тім часі єпіскоп Андрій Бачіньскый а круг представителів тогочасной русиньской інтелігенції – Коцак, Брадач, Кутка, Пастелій ай. В кождім припаді бісїдуєме о варіанті русиньского языка, котрый був до істой міры овпливнений церьковнославянським языком. В тім контексті можеме продовжовати а підпорити того тверджіня на основі аналізу тексту із ціркуляря. Першым евідентным знаком, котрый демонструє того тверджіня є факт, же автор хоснує знакы кірілічного алфавіту, котры ся хосновали в церьковнославянськім языку. Автор в тексті хоснує лексеми церьковнославянського а тогочасного русиньского языка, котры суть в дакотрых припадах семантично а граматічно рівнакы. Так само ай граматічна сторінка того тексту обягує языковы знакы, котры суть тіпічны про сучасный русиньскый язык, але ай такы, котры ся од нёго одхылюють. На основі уведженого можеме конштатовати, же Бачіньского языковый прояв виходить в першім ряді із церьковнославянської языковой базы, і є доповнений містнов діалектнов лексіков, яка має місце і в сучаснім русиньскім языку (**барз, про, по-смїх, по... роках, напів, уста, жаден і др.**). Не треба забыти ани на тот факт, же русиньскый язык до того часу не мав сформованы ниякы офіціалны правила, на основі котрых бы ся дав хосновати напр. в конфесійній сфері або в іншакых офіціалных сферах, зато ся не міг обыйти без церьковнославянських а до істой міры ай латинських впливів. Вдяка ініціатівам єпіскупа Бачіньского тогочасный русиньскый язык зачав поступно проникати ай до офіціалных сфер жытя людей. Нелем до богослужінь грекокатолицького обряду, але став ся урядным языком єпіскопского уряду і языком навчаня. Доконця і дакотры урядны документи із того часу – нелем єпіскопской канцеларії – были написаны з выразным наближінём до русиньского языка, і хоць все із явными

знаками граматики церковнослов'янського мови. Зате ся епоха, коли був Бачинський єпископом Мукачевської єпархії (1773–1809) називать золотим віком а спять ся зо зачатком русинського народного возроджіння [Конєчні 2009: 72]. Мож конштатовати, же русинське народне возроджіння было звязане з першыми кроками в народным животі Русинів ініційованыма і реалізованыма єпископом А. Бачинським, і таксамо першу цілену пробу кодифікації (карпато)русинського мови видно в писомностях канцеларії мукачевського грекокатолицького єпископа А. Бачинського, котрый ся сучасно поважує за першого народного діятеля Підкарпатя. Успіх підтримованя хоснованя русинського мови выходить із єго думки, же в першім ряді треба заховати самобытность народа а выучованя в материнськім мови, звышовати уровень знаня катехізму а не доволити, жебы дохаджало ку мовою, культурной а набоженськой асиміляції. Будучность народа відів у выхове дітей, котра мала быти зоснована з оглядом на набоженське а мовне учіння. В заключіню можеме конштатовати, же на вшыткы постулованы вопросы выскуму можеме одповісти. На основі уведженого можеме ясно підпорити тверджіння, же єпископ Бачинський овпливнєвав мовну ситуацію Русинів в Угорську в періоді на концю 18. ст. а зачатком 19. ст., а таксамо можеме находити знакы сучасного русинського мови в мовным прояви Андрія Бачинського. В рамках мовных вопросов ся інтересовав о розлічны сфери жытя Русинів (главно в школьській сфері – выучованя а учебники про штудентів в материнськім тогочасным варіанті русинського мови, в церковній сфері – тогочасный варіант русинського мови був мовою єпископської канцеларії ітд.). Спосіб яким овпливнєвав єпископ Бачинський мовну ситуацію Русинів было веце (подробно суть пописаны в єднотливых капітолах той роботы), а вшыткы з цілєм підвишеня уровни освіти, жытя а грамотности у Русинів.

В сучасності є на честь єпископа на містнім храмі в єго роднім селі Бенятина табличка, на якій є парадоксно в українськім мови, хочь жытелі в селі бісідують звекша по русинськы, написане: «Я свій шлях пройшов і закінчив життєві битви. Я віддав Богу життя, церкві працю, а серце народу.» В Ужгороді є меном Андрія Бачинського назване намістя коло катедрального храму і єдна улїця. На фасаді храму є прикріплена меморіална табла таксамо з написом в українськім мови: «Єпископ А. Бачинський – великий духовний і громадський просвітитель нашого краю».

ЛІТЕРАТУРА:

- ФЕНИЧ, В. (2014): Вправляння з історією по-українськи, або якою не повинна бути історія та історіографія закарпаття після 1991 року. In: *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, вип. 2 (33). Ужгород.
- ФЕДАКА, С. (2013): *З історії християнства на Закарпатті*. Ужгород: Поліграфцентр Ліпа.
- КОНДРАТОВИЧ, М. (1924): *Історія Подкарпатскої Руси для народа*. Ужгород: УНІО.
- КОНЄЧНИ, С. (2009): *Капітолы з історії Русинів на Словеньску*. Пряшів : Русин і Народны новинкы.
- ПЛІШКОВА, А. (2008): *Русинський язык на Словеньску. (Короткий нарис історії і сучасности*. Світовий конгрес Русинів у Пряшові.
- МАГОЧІЙ, П. Р., ПОП, І. (2010): *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка.
- СТАТЕЄВА, В. (2011): Проблеми історії українського мовознавства на закарпатті в працях й. О. Дзендзелівського. In: І. В. Сабадош (eds). *Сучасні проблеми мовознавства та літургознавства*. Ужгород: Видавництво УжНУ Говерла, с. 404–408.
- УДВАРІ, І. (2000): *Образчинкы з історії пудкарпатських Русинув XVIII. столітіє Изглядованя з історії културы и языка*. Ужгород: Видавництво В. Падяка.
- УДВАРІ, І. (2002): *Кириличні уббіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського*. Nyíregyháza: Készült az IMI PRINT KFT Nyomdájában.
- ЗАВОСИНСЬКИЙ, І. (2009): *Єпископ Андрій Бачинський – визначний релігійний діяч і просвітитель краю*. Трибуна.
- ЗАДОРЖНИЙ, І. (2002): *Єпископ Андрій Бачинський в епістолярній спадщині*. Mukačevo: Karpatská veža.
- KONEČNÝ, S. (2015): *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.
- MAREK, M. (2011): *Národnosti Uhorska*. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- PALÁDI-KOVÁCS, A. (2017): Abaúj felekezeti és etnikai térszerkezetének változásai (16-20. század eleje). In: *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza*, 2. köt. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet, c. 255–272.
- PLIŠKOVÁ, A. (2007): *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove.
- ŠTEC, M. (2005): *Cirkevná slovančina*. Prešovská univerzita v Prešove. Pravoslávna bohoslovecká fakulta.
- ŽEŇUCH, P. (2014): Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovanskom konfesijnom prostredí na Slovensku. *Slavica Slovaca*. roč. 49, č. 3, s. 121–137.

Профил автора:

Мгр. Александра Тіхвонёва

Філологічне заміряня, славянскы языкы – русинський язык і культура

Пряшівска універзіта в Пряшові

Центер языків культур і народностных меншын

Інштїтут русинського языка і культуры

Ул. 17 новембрия13

080 01 Пряшів

Словакія

<https://www.unipo.sk/pracoviska/urjk/uvod/>

alexandra.tichvonova@smail.unipo.sk